

РОЗВИТОК ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ У ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Євгенія Хланта¹, Валентина Деленко²

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA–79005*

¹*yevheniia.khlanta@lnu.edu.ua;*

²*valentyna.delenko@lnu.edu.ua*

Статтю присвячено дослідженню особливостей отримання жінками вищої освіти в Галичині у другій половині XIX – на початку XX ст. Показано історичний контекст та соціальні динаміки, що визначали можливості жінок отримати вищу освіту у цьому регіоні. Зазначено, що доступ жінок до вищої освіти був суттєво обмежений та запізненим порівняно з іншими країнами; жінки не мали права вступати до університетів до 1897 року, а після отримання цього права стикалися з дискримінацією та нерівністю. Наголошено на обмеженні доступу жінок, які визначали як консервативні, так і ліберально-консервативні світогляди, а також на складному економічному становищі місцевого населення. Проте з початком XX ст. зміни у світогляді та економіці сприяли розширенню можливостей жінок отримати вищу освіту. У статті виокремлено та схарактеризовано етапи боротьби жінок за право навчання в університетах Галичини, зокрема Львівському університеті.

Зазначено, що необхідність вищої освіти для жінок в Галичині ставала все більш очевидною у зв'язку зі змінами в суспільстві та ринку праці. Жінки почали виявляти більший інтерес до освіти, оскільки вона відкривала для них нові можливості у професійному й особистому житті. Набуття вищої освіти давало жінкам можливість стати активними учасницями суспільного життя, розширювати свої знання та навички, а також брати участь у різноманітних сферах діяльності.

Зазначено, що важливим фактором у розвитку жіночої вищої освіти стали ініціативи окремих освітян та громадських діячів, які активно пропагували ідею рівних прав і можливостей для жінок у сфері освіти. Вони підтримували відкритість університетської освіти для жінок і їхні зусилля у вивченні наукових дисциплін та отриманні академічних ступенів.

Дослідження свідчить про обмеження та обмеженість доступу до джерел інформації, а також визначає напрями подальших досліджень, включаючи вивчення особистого досвіду жінок, порівняльний аналіз з іншими регіонами, та аналіз впливу емансипації жінок на суспільство.

Ключові слова: жіноча освіта, університети, емансипація жінок, вища освіта, Галичина, Габсбурзька монархія.

Постановка проблеми. Дослідження історії освіти у всьому світі показує, що протягом багатьох століть суспільство не вважало освіту потрібною, а можливість отримати її повністю залежала від соціально-економічних умов і політичних уявлень.

Австрійський цивільний кодекс інтерпретував жінку як особу, що не має самостійності і потребує постійного догляду чоловіка як у приватному, так і в громадському житті. Чоловік визначав місце проживання сім'ї, розпоряджався грошима та майном, включаючи посаг. У правових питаннях жінку вважали непридатною. Зокрема, кодекс забороняв жінкам бути свідками під час складання заповітів, порівнюючи їх з дітьми, монахами, недорослими, сліпими, глухими та німими. Жодним способом не згадувалася можливість отримання освіти.

Роль жінки обмежувалася лише сімейними обов'язками: вона була дружиною, матір'ю, хранителькою домашнього вогнища, і її можливості самореалізації обмежувалися сімейними обставинами. Питання визволення жінки, включаючи її можливість отримати освіту, вважалося як щось типове для західноєвропейського суспільства і перебувало в прихованому стані [4, с. 219].

Мета нашого дослідження – систематичний аналіз історичного контексту та соціальних динамік, які впливали на доступ жінок до вищої освіти в Габсбурзькій імперії, зокрема на території Галичини, у період з другої половини XIX до початку XX ст. Мета містить ретроспективний аналіз етапів розвитку освіти для жінок у контексті політичних, соціальних та економічних умов того часу, а також виявлення впливу консервативних поглядів та інших чинників на процес емансипації жінок у сфері освіти.

Упродовж тридцяти років XIX ст. і до 1914 року на території Галичини відбувалися активні дискусії стосовно освіти жінок, у тім числі щодо реальних кроків у напрямі їхнього відвідування навчальних закладів. Уже у 1777 році Австрійський уряд виписав декрет щодо права на початкову освіту рідною мовою, а Крайова шкільна рада, заснована 1867 року, діяла в рамках цього декрету.

У складному політичному контексті Габсбурзької монархії з 80-х років XIX ст. виник рух за забезпечення юридичних прав жінок, зокрема у сфері освіти. Концепція юридичної рівності статей у імперії розвивалася на різних рівнях: загальноімперському, регіональному і національному. Таким способом на загальноімперському рівні було прийнято загальні принципи юридичної рівності для чоловіків та жінок, проте не існувало однозначної структури, спрямованої на об'єднання емансипаційних зусиль жінок.

Боротьба за право жінок навчатися в університетах мала декілька етапів розвитку, які укладено в таблицях (див. таблицю).

Етапи боротьби жінок за право навчання в університетах [1, с. 132]

Етапи	Змістова характеристика
I-й етап – 60–70-ті роки XIX ст. – 1890 рік	Формування суспільної думки про доцільність та необхідність надання можливості жінкам отримувати освіту в університетах
II-й етап – 1890–1897 роки	Здійснення акцій зі сторони громадських організацій та активних представників політичного руху з вимогою до уряду щодо внесення відповідних змін у законодавство
III-й етап – 1898 рік	Отримання офіційного дозволу на право жінок навчатися в університетах; завершальний етап

Характеристикою цих періодів було те, що вони просувалися у двох різних варіантах – українському та польському. Перший етап серед поляків був набагато виразніший, ніж серед українців. Другий етап, спрямований на тиск на законодавчі органи, відбувався як українцями, так і поляками. Третій етап не вирізнявся особливим суспільним відгуком серед населення, яке боролось за право на освіту.

У зазначений період простежувалася ідея окремого навчання для хлопчиків та дівчат. Проте через обмежене державне фінансування шкільної системи у регіоні, часто не було можливості розділити дітей за статеву належністю для навчання. Це особливо було помітно у сільських районах та невеликих містечках. Уже з 1872 року було введено обов'язкову початкову освіту для дівчаток. Пізніше потреба у окремому навчанні для хлопчиків та дівчат втратила актуальність, оскільки все більше батьків, особливо селян, подолали свої упередження щодо навчання своїх дочок у початкових школах.

Першим спробою українського жіночого руху висловити свої прагнення та юридичні вимоги стосовно навчання в університетах імперії був збір підписів під петицією до віденського парламенту. Крім того, серед вимог висувалася необхідність створення жіночої гімназії. Відома активістка жіночого руху Наталія Кобринська налагодила зв'язки з активістками з Чехії. Варто зазначити, що на той момент чеський жіночий рух уже був помітною суспільною силою і зміг поставити перед урядом вимоги щодо допуску жінок до навчання в університетах [1, с. 133].

На міжетнічні зв'язки у жіночому русі Галичини також впливало соціально-політичне життя регіону. Спілкування з польськими жіночими організаціями, що діяли в Галичині, часто викликало суперечки і протистояння. Це добре проілюстровано тим, що українки та польки подавали окремі петиції щодо надання жінкам доступу до університетської освіти.

23 березня 1897 року було видано розпорядження міністра освіти про те, що жінки мають право навчатися на філософських факультетах університетів на рівні з чоловіками, а вже у вересні 1900 року вийшла

постанова, яка дозволяла вступ на медичні та фармацевтичні студії. Згідно з розпорядженням, декани згаданих факультетів мали право приймати жінок на навчання як звичайних студенток за певних умов: це мали бути піддані Австро-Угорської імперії, які досягли 18-річного віку і склали іспит на атестат зрілості в одній із державних гімназій [1, с. 134]. Для бажаючих вступити на фармацевтичний факультет потрібно було отримати згоду головної аптекарської колегії, мати австрійське громадянство, на момент вступу мати 16 років, успішно скласти іспит після 6-го класу гімназії чи реальної школи [5]. Випускниці учительських семінарій і ліцеїв мали дозвіл навчатися на філософських факультетах як надзвичайним (екстраординарним) студенткам. У випадку, якщо абітурієнтка не мала підстав аби бути зарахованою як звичайною чи надзвичайною студенткою, то за дозволом факультетської ради професорів мала право слухати лекції як госпітантка.

Численність студенток постійно зростала, а в передвоєнні 1913–1914 роки досягла 609 осіб, що становило 10 % від загальної кількості студентів. Наприклад, на факультеті філософії Львівського університету кількість студенток з 1897 по 1910 рік зросла з шести до 388, а на медичному факультеті з 1900 по 1910 рік – з чотирьох до 57 [1, с. 133].

Щодо етнічного складу, то переважною більшістю були жінки єврейської та польської національностей, а українки становили невеликий відсоток (приблизно 7 %). Відома історичка та дослідниця Марта Богачевська-Хом'як у своїй праці “Білим по білому” зазначає, що до 1914 року лише 50 українок завершило навчання у Львівському університеті. Це пояснюють тим, що українки проживали переважно в сільській місцевості і, власне, менше прагнули до здобуття вищої освіти. До цього також додамо чимало причин, які безпосередньо впливали на кількість студенток-українок в Університеті: українкам було важче підготуватися до вступу, бо на початку ХХ ст. у Галичині майже всі приватні середні школи були польськими, за навчання у яких треба було платити. А це також становило трудність для доньок з переважно незаможних сімей [2, с. 326].

Цікавим був вибір студій, які обирали жінки. Під час вибору студентки звертали увагу на спеціальність та її перспективи. Наприклад, через брак педагогічних кадрів у Галичині та активний розвиток шкільництва немало студенток обирало філософський факультет. Саме на філософський факультет Львівського університету вступали випускниці середніх шкіл, які не мали атестату зрілості, оскільки тільки після закінчення факультету вони могли працевлаштуватися. Втім, медичний факультет не був таким популярний серед майбутніх студенток, насамперед через вартість навчання на ньому. Фармацевтичний факультет мав найменшу кількість жінок серед

перечислених вище факультетів, оскільки цю галузь уважали прерогативою саме чоловіків.

Хоча жінкам було дозволено вступати до університетів, це ще не означало, що вони мали повні студентські права. Наприклад, вони мусили боротися за такі права, як право складати іспити, бути членами різних студентських організацій, включаючи наукові, мати можливість працювати асистентами, а також право на отримання докторських ступенів і габілітацію. Ця боротьба не була настільки відомою, як загальне прагнення до доступу до вищої освіти для жінок, і відбувалася переважно серед студентської спільноти, не супроводжуючись великими громадськими акціями [1, с. 132].

Проте ця боротьба була успішною, як показує дослідження Маланчук-Рибак. Наприклад, перший докторський ступінь з філософії у Львівському університеті отримала Аделя Калмус у 1903 році, а Матильда Калмус здобула докторський ступінь з медицини у 1904 році. Загалом до початку Першої світової війни 39 жінок стали докторами філософії, а 41 – медицини [4, с. 223].

Щодо складання іспитів, студентки отримували це право лише через два роки після вступу перших жінок до вищих навчальних закладів. Однак існував психологічний бар'єр: жінки побоювалися складати іспити перед професорами, які були мало толерантними до ідеї вступу жінок до Університету.

Питання членства жінок у наукових та студентських організаціях залишалося без відповіді в нормативному плані. У 1899 році сенати Львівського та Краківського університетів розглядали питання про допуск жінок до цих організацій. У процесі обговорення звучали аргументи на користь дискримінації жінок, включаючи вимогу про супровід компаньйонки під час відвідування товариств. Розуміючи, що отримати право на членство не вдасться, студентки вирішили створити власні організації. Так, уже у 1909 році був заснований "Союз слухачок університету ім. Яна Казимира". Метою жіночих студентських організацій було підтвердження фактичного рівноправ'я чоловіків і жінок в університетах, забезпечення стипендій студенткам і створення для них академічних гуртожитків.

У 1910 році було створено жіночу секцію Товариства українських студентів з метою представлення інтересів українських студенток та їх об'єднання. На зборах обговорювали різні аспекти жіночого питання, самоосвіту, освіту селянок і робітниць. З ініціативи секції був створений фонд на будівництво дому студенток імені Лесі Українки [4, с. 237].

Ще однією проблемою, що постала перед жінками, була боротьба за право займатися науковою діяльністю та отримання посад після закінчення Університету. Львівський університет ім. Яна Казимира не виявляв заперечного опору щодо спроб жінок займати наукові посади.

Порівняно з іншими країнами Західної Європи та США, відкриття доступу до вищої освіти для жінок у Габсбурзькій імперії, особливо на території Галичини, відбувалося з суттєвим запізненням і не було повністю втілене на практиці. Імперія перебувала на периферії загальноєвропейського процесу емансипації жінок, у тім числі у плані надання їм права на освіту. Це впливало з недостатньої політичної та адміністративної автономії краю, оскільки Галичина була окраїною імперії і залежала від столиці у питаннях рішень і дій, а також через важке економічне становище місцевого населення, зокрема українців, які не мали можливості надати освіту своїм донькам [1, с. 136].

Ще однією причиною були консервативні та ліберально-консервативні світогляди. Вони ускладнювали боротьбу за надання жінкам права на доступ до навчання у вишах, хоча право на це було визнано. Досягти масового вступу дівчат до університетів виявилось надзвичайно складно.

У всьому європейському контексті освіту жінок формально вважали правовою проблемою. У правових системах жінки зазвичай не мали повних правових повноважень (за винятком жінок-монархинь) і стикалися з нерівною правовою дієздатністю порівняно з чоловіками. Втім, окрім правових аспектів, варто брати до уваги й соціальні вимоги. Економічні та соціальні зрушення в країнах Європи та Північної Америки зумовлювали зростаючу потребу в освічених жінках на всіх рівнях освіти – від початкової до вищої. Однак консервативні погляди утруднювали прогрес у праві жінок на вищу освіту. З початком ХХ ст. світоглядні зміни вплинули на педагогічно-виховні принципи суспільства, переносючи проблему доступу жінок до освіти з площини обговорення на площину дій та розбудови освіти для жінок.

Висновки. У Галичині з другої половини ХІХ ст. і до початку ХХ ст. тривала дискусія стосовно освіти жінок, відбувалися перші спроби створення навчальних закладів для дівчат і, що найважливіше, юридично було закріплено право жінок на освіту. Завдяки дослідженню виявлено, що доступ жінок до вищої освіти в Галичині був суттєво обмежений протягом ХІХ ст. Перед 1897 роком жінкам не було дозволено вступати до університетів, і навіть після отримання цього права вони стикалися з дискримінацією та нерівністю. Існували консервативні та ліберально-консервативні світогляди, які гальмували боротьбу за доступ жінок до вищої освіти. Крім того, важке економічне становище місцевого населення також ускладнювало процес емансипації.

Проте з початком ХХ ст. світоглядні зміни та економічні зрушення привели до розширення доступу жінок до освіти. Виявлено, що Галичина, перебуваючи на периферії загальноєвропейського процесу емансипації жінок, відстала у цьому плані порівняно з іншими країнами Західної Європи та США.

Дослідження має певні обмеження, зокрема обмежену доступність джерел інформації, та залишає деякі аспекти теми (такі як особистий досвід жінок), які є недостатньо висвітленими.

Зокрема, подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення досвіду конкретних жінок, які здобули вищу освіту в Галичині, порівняльний аналіз доступу жінок до вищої освіти в Галичині та інших регіонах Австро-Угорської імперії, а також аналіз впливу емансипації жінок на розвиток суспільства в регіоні.

Отже, дослідження доступу жінок до вищої освіти в Галичині важливе для розуміння процесу емансипації жінок та розвитку суспільства загалом, зважаючи на важливість історичних та соціальних факторів у формуванні доступу до освіти та гендерної рівності.

1. *Благий В.* Студентки Львівського університету в 1897–1914 рр. Вісник Львівського університету. Серія історична. 1998. Вип. 33. С. 132–138.

2. *Богачевська-Хом'як М.* Білим по білому: жінки в громадському житті України (1884–1939). Київ : Либідь, 1995.

3. *Грицак Я.* Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ : Генеза, 1996.

4. *Маланчук-Рибак О.* Жінка в історії : навчальна хрестоматія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2002.

5. Zbiór ustaw uniwersyteckich, które uczniowie c. k. uniwersytetów [...] otrzymują przy imatrikulacji z dodaniem niektórych innych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych (б. д.). URL : <https://polona.pl/item/zbior-ustaw-uniwersyteckich-ktore-uczniowie-c-k-uniwersytetowotrzymuja-przy,ODk3NDM0NjQ>.

References

1. Blahyi, V. (1998). Studentky Lvivslogo universutetu v 1897–1914 rr. *Visnyk Lvivs'koho universytetu. Seriya istorychna*, (33), 132–138.

2. Bohachevska-Khom'ak, M. (1995). *Bilym po bilyomu: zhinky v hromadskomu zhytti Ukrayiny (1884–1939)*. Kyiv : Lybid'.

3. Hrytsak, Ya. (1996). *Narys istoriyi Ukrayiny. Formuvannya modernoyi ukrayins'koyi natsiyi XIX–XX stolittya*. Kyiv : Heneza.

4. Malanchuk-Rybak, O. (2002). *Zhinka v istoriyi: navchalna khrestomatiya*. Lviv : LNU im. Ivana Franka.

5. Zbiór ustaw uniwersyteckich, które uczniowie c. k. uniwersytetów [...] otrzymują przy imatrikulacji z dodaniem niektórych innych ustaw i przepisów młodzieży uniwersyteckiej potrzebnych (б. д.). Retrieved from <https://polona.pl/item/zbior-ustaw-uniwersyteckich-ktore-uczniowie-c-k-uniwersytetowotrzymuja-przy,ODk3NDM0NjQ>.

Стаття: надійшла до редколегії 08.04.2024

доопрацьована 22.04.2024

прийнята до друку 20.05.2024

DEVELOPMENT OF WOMEN'S HIGHER EDUCATION IN GALICIA (LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURY)

Yevheniia Khlanta¹, Valentyna Delenko²

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005*

¹yevheniia.khlanta@lnu.edu.ua;

²valentyna.delenko@lnu.edu.ua

The article is dedicated to the study of women's access to higher education in Galicia during the late 19th to the early 20th century. It delves into the historical context and social dynamics that shaped women's opportunities to pursue higher education in the region. It is noted that women's access to higher education was significantly limited and deferred compared to other countries – women were not granted the right to attend universities until 1897, and even after gaining this right, they faced discrimination and inequality. The author emphasizes the restrictions on women's access to higher education, which were influenced by both conservative and liberal-conservative ideologies, as well as the challenging economic conditions of the local population. However, with the onset of the 20th century, ideological and economic changes contributed to expanding women's opportunities to obtain higher education. However, women had to fight for their right to education, thus the article identifies and characterizes the stages of women's struggle for the right to study at the universities of Galicia, and in Lviv University in particular.

The authors of the article acknowledge that the necessity of higher education for women in Galicia became increasingly apparent due to the changes in the society and the labor market. Women began to show a greater interest in education as it opened up new opportunities for them in their professional and personal lives. The acquisition of higher education allowed women to become active participants in social life, improve their knowledge and skills, and engage in various spheres of activity.

It is argued that initiatives by some educators and public leaders played a significant role in the development of women's higher education. They actively promoted the idea of equal rights and opportunities for women in the field of education, advocating for the openness of university education to women, and supporting their efforts in studying academic courses and obtaining academic degrees.

The research points out the limitations and scarcity of the access to information sources, while also defining directions for further research, including the study of women's personal experiences, conducting comparative studies with other regions, and analysis of the impact of women's empowerment on the society.

Keywords: women's education, universities, women's empowerment, higher education, Galicia, Habsburg monarchy.